

مطالعه تطبیقی دیپلماسی عمومی ایران و ترکیه در قبال حوادث منطقه غرب آسیا از سال ۲۰۱۱
با تأکید بر دو کشور مصر و سوریه

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۵/۲

مرتضی ثبوت^۱

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۱۱/۷

چکیده:

دیپلماسی عمومی به‌عنوان یکی از ابزارهای سیاست خارجی دولت‌ها در دهه‌های گذشته از اهمیت بسیاری برخوردار بوده است. ایران و ترکیه به دلیل انتفاع از ظرفیت‌های بیشمار و جایگاه ویژه‌ای که در منطقه غرب آسیا و جهان اسلام دارند همواره توجه ویژه‌ای در بهره‌گیری مؤثر از این ابزار داشته‌اند. با گسترش تحولات بنیادین در منطقه غرب آسیا و شمال آفریقا (خاورمیانه) بایستگی دیپلماسی عمومی بیش از پیش برای این دو بازیگر عرصه بین‌الملل نمایان شد؛ به‌گونه‌ای که هر دو کشور به فراخور شرایط و خط‌مشی‌های خود در عرصه سیاست خارجی از این ابزار برای تأثیرگذاری هر چه بیشتر بر روند تحولات استفاده نموده‌اند. پژوهش پیش‌رو به دنبال کنکاش پیرامون آن است که وجوه افتراق و اشتراک دیپلماسی عمومی ایران و ترکیه در مواجهه با رویدادهای گوناگون در منطقه خصوصاً در قبال دو کشور عربی، مصر و سوریه، چه می‌باشد؟ این پژوهش در پاسخ به پرسش صدرالاشاره با بهره‌گیری از مدل تحلیلی نیکولاس کول این فرضیه را مطرح می‌کند که سیاست‌های اصلی در عرصه دیپلماسی عمومی این دو کشور به دلیل اختلاف عمیق ایدئولوژیک، دارای وجوه افتراق بنیادین با یکدیگر می‌باشد؛ به نحوی که علی‌رغم شباهت‌های ظاهری در برخی برنامه‌ها و سطوح به سختی می‌توان آن‌ها را بر یکدیگر منطبق نمود.

کلیدواژه: ایران، تحولات منطقه غرب آسیا (خاورمیانه)، ترکیه، دیپلماسی عمومی، سوریه، مدل پنج سطحی کول، مصر،

^۱ فارغ‌التحصیل مقطع کارشناسی ارشد رشته معارف اسلامی و علوم سیاسی دانشگاه امام صادق علیه‌السلام

اعتراضات مردمی که در سال ۲۰۱۱ از کشور تونس آغاز و در مدت زمانی بسیار کوتاه به برخی کشورها در منطقه غرب آسیا و شمال آفریقا (خاورمیانه) تسری پیدا کرد، نشان از تغییرات عمیق در معادلات سیاسی نظام بین‌الملل داشت که در آن شاهد افزایش نقش مردم در سیاست و کاهش نفوذ دولت‌ها در مقابله با موج آزادی‌خواهی بودیم. روند تحولی که همانند اکثر انقلاب‌های بشری در طول تاریخ، خصوصاً در آغاز پیدایش از سرعت بسیار بالایی برخوردار بود؛ به نحوی که اکثر تحلیل‌گران سیاسی و سیاستمداران از تحلیل به موقع حوادث و پیش‌بینی تحولات پیش‌رو ناتوان ماندند. گستره و عمق این رویدادها سبب شد که بسیاری از دولتمردان و نخبگان سیاسی در سایر کشورهای منطقه غرب آسیا و شمال آفریقا انتظار وقوع رویدادهای مشابهی را در جوامع خود داشته باشند؛ از این‌رو دستگاه سیاست خارجی و دیپلماسی هریک از این بازیگران که در ابتدا به دنبال حفظ وضع موجود و پس از آن در پی حداکثر سازی منافع خود بودند، فعالیت‌هایی را در این راستا آغاز نمودند. در این میان کشورهای ایران و ترکیه به دلیل برخورداری از عمق استراتژیک و سیاست‌های فراگیر در سطح منطقه، به ارائه نقش فعال در قبال این تحولات پرداختند و تلاش نمودند تا پس از وصول به شناخت صحیح و تفسیر مطابق با واقع این رویدادها در ادامه با سیاست‌گذاری و اقدام به موقع، آینده منطقه را متناسب با چشم‌انداز کلان خود طراحی و مدیریت نمایند.

تصویر و تفسیر کلانی که از این رویداد در در عرصه سیاسی و دانشگاهی اکثر کشورهای جهان عرضه شد آن بود که این تحولات را در قدم اول یک پدیده اندیشه‌ای سیاسی- فرهنگی دانستند و جزء تغییرات نرم اجتماع بشری قلمداد نمودند. شاهد این مدعا نوع برداشت‌ها و اسامی است که برای آن اتخاذ شد. در این میان اما بحران سوریه از ویژگی‌های منحصر به فردی برخوردار بود که آن را به صورت کامل از سایر کشورها متمایز نمود. در واقع همزمانی وقوع این بحران با سایر تحولات در عرصه منطقه، پاره‌ای از تحلیلگران سیاسی را به این اشتباه دچار نمود که گمان نمودند بحران سوریه نیز از جنس همان جنبش‌های انقلابی کشورهای منطقه است؛ اما ورود گروه‌های تروریستی و بنیادگرای تکفیری- سلفی که در فعالیتی هم‌سو با یکدیگر علیه منافع ملت و دولت سوریه، این کشور را عرصه تاخت و تاز خود قرار دادند و آسیب‌های جدی را برای تمامی افراد و گروه‌های حاضر در منطقه ایجاد نمودند، به تدریج منجر به اصلاح این خطا در میان بسیاری از تحلیل‌گران شد.

بر این اساس می‌توان گفت در عرصه‌ای که عامل اندیشه نقش بسزایی در بروز بسیاری از تحولات میدانی ایفا می‌کند، بهترین ابزار برای پیشبرد اهداف و جلب آراء مردم توسط قدرت‌های منطقه‌ای و فرا منطقه‌ای ابزارها و روش‌های اندیشه‌ای و آگاهی‌بخشانه است که بسیاری از آن‌ها ذیل عنوان دیپلماسی عمومی طبقه‌بندی می‌شوند که در ادامه به شرح فعالیت‌های ایران و ترکیه در این حوزه برای تأثیرگذاری هر چه بیشتر بر روند تحولات اخیر می‌پردازیم و تلاش می‌کنیم کاربرد آن را در سوریه و مصر به گونه‌ای تطبیقی بررسی نماییم. از این‌رو می‌توان گفت ماهیت این اثر کیفی است و روش گردآوری اطلاعات، اسنادی- کتابخانه‌ای و مصاحبه با صاحب‌نظران می‌باشد و در نهایت به شیوه استنتاجی به بهره‌گیری از این مطالب می‌پردازیم.

دیپلماسی عمومی ذاتاً یک مفهوم چالشی است. (فون هام، ۱۳۸۷: ۱۲۳) این امر سبب شده است، همچون بسیاری از مفاهیم بنیادین علم سیاست، این مفهوم نیز تعاریف متعددی در میان اندیشمندان این حوزه داشته باشد. در یک تعریف بسیط، دیپلماسی عمومی هنر برقراری و تقویت روابط دوجانبه و چندجانبه با هدف تأمین منافع ملی است. (داداندیش، احدی، ۱۳۹۰: ۱۴۷) بروشور اولیه‌ی مرکز مرور ارزیابی مناسبی در مورد برداشت گولین، به‌عنوان اولین استفاده‌کننده از این اصطلاح در معنای جدید، ارائه می‌دهد:

«دیپلماسی عمومی با [اعمال] نفوذِ نحوه‌ی نگرش توده‌ی مردم بر شکل‌گیری و اجرای سیاست‌های خارجی سر و کار دارد. دیپلماسی عمومی، مؤلفه‌هایی از قبیل روابط بین‌الملل فراتر از دیپلماسی سنتی؛ بهره‌برداری دولت‌ها از افکار عمومی در سایر کشورها؛ تعامل گروه‌های خصوصی و منافع خصوصی در یک کشور؛ ارائه گزارش در مورد امور خارجی و تأثیر آن بر سیاست‌گذاری؛ و ارتباطات آن‌هایی که شغلشان در حیطه‌ی ارتباطات است (مثلاً دیپلمات‌ها و خبرنگاران خارجی)؛ و فرایند ارتباطات بین‌فرهنگی را در خود جای می‌دهد.» (کول، ۱۳۹۰: ۶۱) پل شارپ دیپلماسی عمومی را این‌گونه تعریف می‌کند: «فرآیندی که به‌وسیله آن ارتباطات مستقیم با مردم در یک کشور برای پیش بردن منافع و گسترش ارزش‌هایی که معرفی می‌شوند، تعقیب می‌گردد.» (میلسن، ۱۳۸۸: ۵۳) گیلوآ و پراتکانیس در تعریف این مفهوم نگاه مشترکی دارند. از نظر این دو، دیپلماسی عمومی فعالیت‌هایی در زمینه‌های تبادل اطلاعات، آموزش و فرهنگ، با اهداف تأثیرگذاری بر دولتی خارجی، از طریق تأثیرگذاران بر شهروندان آن می‌باشد. (گیلوآ، ۱۳۸۸: ۸۱)

با در نظر گرفتن جایگاه فعلی قدرت نرم و هم‌خوانی آن با مفهوم دیپلماسی عمومی به نظر می‌رسد که تعریف جوزف نای به‌عنوان تئوری پرداز اصلی قدرت نرم از اهمیت ویژه‌ای برخوردار باشد. او دیپلماسی عمومی را ابزار قدرت نرم می‌داند. وی معتقد است دیپلماسی عمومی اصطلاحی مؤدبانه است برای آنچه بسیاری آن را به‌عنوان تبلیغات صریح محسوب می‌کنند. (بهستانی، ۱۳۹۵: ۴۴) در عین حال افرادی که عبارت دیپلماسی عمومی را فقط به معنای تبلیغات می‌دانند در اشتباه هستند چراکه تبلیغات معمولاً خالی از باورپذیری است و اگر به‌عنوان دیپلماسی عمومی به کار رود، اثر عکس می‌دهد. در ضمن دیپلماسی عمومی فقط روابط عمومی نیست؛ انتقال اطلاعات و ایجاد یک تصویر مثبت فقط بخشی از آن است؛ اما دیپلماسی عمومی شامل برقراری روابط طولانی مدتی است که محیط سازنده‌ای برای سیاست‌های حکومت فراهم می‌کند. (نای، ۱۳۸۷: ۱۹۴) از مطالعه مجموع این تعاریف این نکات به دست می‌آید: ۱. برنامه‌ریز و هدایت‌گر دیپلماسی عمومی دولت‌ها هستند اما اجرای دیپلماسی عمومی کارویژه عوامل دولتی و غیردولتی است؛ ۲. مخاطبان اصلی دیپلماسی عمومی عامه مردم در کشورهای خارجی هستند؛ ۳. موضوعات دیپلماسی عمومی در ارتباط با رفتار، تمایلات و نگرش افکار عمومی فراسوی مرزهاست؛ ۴. دیپلماسی عمومی معطوف به اعمال نفوذ مؤثر و هدفمند بر افکار عمومی خارجی است نه فقط برقراری ارتباط با آن؛ ۵. دیپلماسی عمومی یک

برنامه‌ریزی راهبردی است پس در میان‌مدت و بلندمدت مطرح می‌شود و به دنبال تأثیرگذاری پایدار است؛ ۶. دیپلماسی عمومی در پی درک و شناخت، اطلاع‌رسانی و اعمال نفوذ بر افکار عمومی و توده‌های مردم خارجی است تا آن‌ها، دولت متبوع خود را برای حمایت از سیاست کشور عامل، ترغیب کنند؛ ۷. هدف غایی دیپلماسی عمومی کمک به سیاست خارجی در راستای نیل به اهداف و ارتقای منافع ملی کشورهاست. (خسروی، رزمجو، شبکلائی، ۱۳۹۴: ۱۳۲-۱۳۱)

۱.۱ مدل تحلیلی مختار دیپلماسی عمومی (مدل پنج سطحی کول)

معمولاً مدل‌های دیپلماسی و سیاست خارجی منابع سطحی دیپلماسی عمومی را در برمی‌گیرند؛ اما محققان اندکی، مدل‌های خاصی برای خود دیپلماسی عمومی ارائه داده‌اند. (فاطمی صدر، ۱۳۹۳: ۵۱) مدل‌هایی نظیر مدل دوسطحی رایج که دربردارنده راهبردهای رسانه‌ای و راهبردهای آموزشی و فرهنگی است؛ مدل سه سطحی گیلبوآ که متشکل از سه مؤلفه ماهیت مشارکت‌کنندگان، اهداف و شیوه‌های مورد استفاده است و در نهایت مدل پنج سطحی نیکلاس جی. کول که دربرگیرنده سطوح گوش دادن، حمایت یا دفاع، دیپلماسی فرهنگی، دیپلماسی مبادله و پخش اخبار بین‌المللی را به‌عنوان یک مدل تحلیلی-اجرایی می‌باشد. از نگاه کول، تقدم و تأخر استفاده از این راهبردها با مجریان دیپلماسی عمومی و بسته به شرایط حاکم است. (Cull, 2009: 18)

۱.۱.۱ گوش دادن (Listening)

گوش دادن تلاش یک بازیگر به منظور مدیریت فضای بین‌المللی از طریق جمع کردن و تلفیق داده‌ها در مورد عموم مردم در خارج از کشور و بهره‌گیری از آن اطلاعات به منظور جهت‌دهی جدید به سیاست‌ها و دیپلماسی گسترده‌تر آن بازیگر می‌باشد. این مؤلفه به‌طور سنتی عنصر هرگونه از به کارگیری‌های دیپلماسی عمومی اعم از حمایت یا دفاع، دیپلماسی فرهنگی، دیپلماسی مبادله‌ای و آژانس‌های سخن‌پراکنی می‌باشد که هر کدام در ورود به موضوعات خاص خود در حوزه مردم و ایده‌ها از آن استفاده می‌کنند. جمع‌آوری اطلاعات در مورد افکار عمومی خارجی به‌عنوان بخشی از دیپلماسی متعارف یا کارهای جاسوسی نیز انجام شده است. (Cull, 2009: 18)

۱.۱.۲ حمایت یا دفاع (Advocacy)

حمایت یا دفاع در دیپلماسی عمومی، ممکن است به تلاش یک بازیگر برای اداره فضای بین‌المللی از طریق به عهده گرفتن یک فعالیت ارتباطی بین‌المللی برای ترویج یک سیاست یا ایده خاص یا منافع عمومی خویش در اذهان مردم خارجی تعریف شود. (Cull, 2009: 18) در واقع از این طریق یک بازیگر می‌تواند مردم جامعه دیگر را برای حمایت از یک سیاست تحریض و اهداف خود را از این طریق پیگیری نماید. این سیاست در زمان وقوع منازعات که امکان بهره‌مندی از سایر راهبردها به حداقل ممکن می‌رسد بسیار کارا است.

۱.۱.۳ دیپلماسی فرهنگی (Cultural Diplomacy)

دیپلماسی فرهنگی تلاش یک بازیگر برای مدیریت محیط بین‌المللی از طریق شناساندن منابع فرهنگی و دستاوردهایش به خارج و یا تسهیل انتقال فرهنگ به ماورای مرزها می‌باشد. این راهبرد دیپلماسی عمومی همواره با دیپلماسی مبادله‌ای دارای مرزهای مشترک بسیاری هستند. (Cull, 2009: 19) امروزه دیپلماسی فرهنگی از جایگاه ویژه‌ای در مناسبات بین‌المللی برخوردار است، چنانکه به اعتقاد برخی از صاحب‌نظران، افزایش و تسهیل ارتباطات بینا فرهنگی، مهم‌ترین وظیفه دیپلماسی در دوره جدید است. کشورهای که دارای منابع غنی فرهنگی هستند، تمایل بیشتری در استفاده از این نوع دیپلماسی دارند.

۱.۱.۴ دیپلماسی مبادله (Exchange Diplomacy)

دیپلماسی مبادله، تلاش بازیگر برای مدیریت محیط بین‌المللی، از طریق فرستادن شهروندان کشور مجری به خارج از کشور و متقابلاً پذیرفتن شهروندانی از کشورهای خارجی برای یک دوره مطالعاتی و یا انتقال فرهنگی است. نمونه‌های باستانی را شاید بتوان در طرح پرورش کودکان بین‌جامعه‌ای در اروپای شمالی و اروپای سلتیک مشاهده کرد. (Cull, 2009: 20)

۱.۱.۵ پخش اخبار بین‌المللی (دیپلماسی رسانه‌ای)

پخش اخبار بین‌المللی تلاش یک بازیگر به منظور مدیریت محیط بین‌المللی از طریق استفاده از فناوری‌هایی نظیر رادیو، تلویزیون و اینترنت می‌باشد تا بتواند بدین‌وسیله با مردم جوامع دیگر ارتباط برقرار کند. پخش اخبار برون‌مرزی که توسط دولت صورت می‌گیرد، می‌تواند با دیگر فعالیت‌های دیپلماسی عمومی شامل گوش کردن و فعالیت تحقیقی بر روی مخاطبان، حمایت یا دفاع، دیپلماسی فرهنگی در برنامه فرهنگی‌اش و برنامه مبادله با تبادل برنامه و کارکنان با دیگر آژانس‌های خبری، هم‌پوشانی داشته باشد.

۲. دیپلماسی عمومی ایران در قبال حوادث اخیر منطقه

به کارگیری ابزارهای دیپلماسی عمومی یکی از اصول اساسی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران می‌باشد، چراکه علاوه بر کثرت منابع قدرت نرم و دیپلماسی عمومی ایران، این ابزار شباهت‌های بسیاری با اصل «صدور انقلاب» دارد. بر اساس این اصل ایران از راهبردهای دیپلماسی عمومی برای اثرگذاری بر نخبگان و عامه مردم کشورهای اسلامی بهره می‌گیرد. کشورهایی که به دلیل اسلامی بودن از ویژگی‌های مشترک تاریخی، فرهنگی و هویتی بسیاری با ایران برخوردارند؛ اما با این وجود تفاوت‌های چشمگیری نیز در میان آن‌ها وجود دارد. در واقع وجود این شباهت‌ها و تفاوت‌ها مخاطبان دیپلماسی عمومی ایران را در عرصه منطقه‌ای به دو گروه عمده تقسیم نموده است. این نکته بدین معناست که ایران در کشورهای همسو با آرمان‌هایش نظیر عراق، لبنان، سوریه و تا حدودی فلسطین از توانایی بیشتری در زمینه دیپلماسی عمومی برخوردار بوده است و در سایر کشورها زمینه‌های

اثرگذاری با گسست‌ها و دشواری‌هایی روبه‌رو شده است. ظهور نمایان این مطلب به خوبی در دو مورد سوریه و مصر به‌عنوان دو سر طیف قابل شناسایی و پیگیری است.

با توجه به این تفاوت‌ها اما ایران رویکردی واحد در قبال تحولات اخیر منطقه داشته است. رویکردی که از همان ابتدا مبتنی بر اندیشه بیداری اسلامی بوده است. به همین دلیل بسیاری از تلاش‌های صورت گرفته در این دوره در راستای تقویت این ایده در ذهن مردم و نخبگان کشورهای عربی می‌باشد. هدفی که جمهوری اسلامی ایران از بدو پیدایش به دنبال آن بوده است چراکه آن را مقدمه تشکیل و ایجاد امت اسلامی در میان کشورهای اسلامی می‌دانسته است. (گلجان، ۱۳۹۲) در ادامه به ارائه فعالیت‌های صورت گرفته توسط جمهوری اسلامی ایران به منظور تحقق استراتژی کلان خود در چارچوب مدل مختار دیپلماسی عمومی خواهیم پرداخت.

۲.۱ گوش دادن

گوش دادن یا رصد را شاید بتوان مهم‌ترین سطح از مجموع سطوح پنج‌گانه نظریه کول در حوزه دیپلماسی عمومی نوین دانست که در پشیرد سایر سطوح از جایگاه بسیار مهمی برخوردار است. در طول ۷ سال گذشته فرایند رصد و گوش دادن با توجه به ظرفیت‌های موجود ایران در کشورهای درگیر تغییرات، از طرق مختلف انجام شده؛ اما این روند با فراز و نشیب‌هایی همراه بوده است که بخشی از آن معلول عدم برنامه‌ریزی و بهره‌گیری از روشمندی علمی در این سطح می‌باشد و بخش دیگر نیز ناشی از شرایط حاکم بر زمان است که تقریباً برای همه بازیگران برابر است. در روند اجرای این فرایند در طول این سال‌ها همانند سال‌های پیش از آن، رایزن‌های فرهنگی و دیپلمات‌های جمهوری اسلامی در کشورهای منطقه نقشی فعال داشته‌اند؛ اما در کنار این افراد، کادر متخصص نیروی قدس سپاه پاسداران انقلاب اسلامی در حد امکان فعالیت‌هایی به‌منظور شناخت این جوامع و حوادث در حال وقوع انجام داده‌اند. همچنین معاونت بین‌الملل دفتر مقام معظم رهبری و سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی نیز تلاش‌های جدی در این حوزه انجام داده‌اند تا بتوانند علاوه بر جهت‌دهی به اندیشه و نحوه تفکر نخبگان کشورهای اسلامی و انتقال رویکرد نظام اسلامی به عموم مردم این کشورها، فرصت مناسبی را برای تصمیم‌گیران این حوزه به منظور آشنایی هر چه بیشتر با نیاز روز این جوامع و برنامه‌ریزی بلند مدت برای این مهم فراهم نمایند؛ به عبارت دیگر از ویژگی‌های بارز این سطح آن است که کشور مجری را از انفعال محض خارج می‌نماید و این زمینه را برای آن‌ها فراهم می‌کند تا با اجرای این سطح که مقدمات اجرای سایر سطوح را فراهم می‌نماید، بتوانند در صورت محیا شدن شرایط، اقدام به تحقق سایر برنامه‌ها کنند. برای مثال جمهوری اسلامی ایران به دلیل وجود برخی محدودیت‌های پیش آمده در روابط با کشور مصر از توان اثرگذاری بالایی در قبال این کشور برخوردار نیست و تنها توانسته است در برخی از سطوح به برنامه‌ریزی و اجرا بپردازد که از آن جمله می‌توان به برگزاری همایش‌ها و کنفرانس‌ها و دعوت از صاحب‌نظران و نخبگان این کشور و سایر کشورهای مشابه با مصر اشاره نمود که در ادامه به برخی آن‌ها اشاره خواهیم نمود.

پس از وقوع خیزش‌های مردمی خاورمیله نهادهی تحت عنوان مجمع جهانی بیداری اسلامی به ابتکار معاونت بین‌الملل دفتر مقام معظم رهبری با هدف انتقال تجربیات انقلاب اسلامی تأسیس شد تا برنامه‌های گسترده‌ای را جهت برقراری ارتباط با ملت‌های منطقه، جمعیت‌های مختلف علما، نخبگان، دانشگاهیان، جوانان، فعالان سیاسی و مدنی، گروه‌های مبارز و تشکل‌های مردم‌نهاد در جوامع اسلامی به منظور شناخت و خط‌دهی فکری به آنان و تأمین محتوا برای ایشان تدارک ببیند. مهم‌ترین فعالیت این مجمع طراحی و اجرای پنج اجلاس بزرگ در گستره‌ی جهان اسلام که جملگی در سطح بسیار بالایی با حضور شخصیت‌های غیردولتی حدود هشتاد کشور برگزار شدند و دستاوردهای قابل توجهی برای دیپلماسی عمومی جمهوری اسلامی ایران به همراه داشت. این همایش‌ها با هدف مشخص برقراری ارتباط، درک و شناخت متقابل و اعمال نفوذ بر اذهان موجودیت‌های غیردولتی جوامع اسلامی از طریق ابزار تعامل چهره به چهره صورت پذیرفت. (سعیدی، ۱۳۹۳: ۱۵۵-۱۵۳)

۲.۱.۲ همایش گفت‌وگوی فرهنگی ایران و جهان عرب

همایش گفت‌وگوی فرهنگی ایران و جهان عرب با هدف برقراری ارتباط با نخبگان جهان عرب در اواخر سال ۱۳۹۵ توسط سازمان فرهنگ و ارتباطات برنامه‌ریزی و اجرا شد. در این طرح قرار نبود مشکلات و موانع موجود در روابط ایران با جهان عرب نادیده گرفته شود، بلکه قرار بود از ظرفیت‌های موجود و مغفول مانده که از قضا به وفور هم در دو طرف موجود است برای ایجاد، احیا و توسعه روابطی استفاده شود که می‌توانند اساسی برای روابط پایدار و ماندگار میان ایران و جهان عرب باشند. قابل تأمل است، در این اجلاس ۸۵ اندیشمند از کشورهای الجزایر، تونس، مصر، مراکش، سوریه، لبنان، عراق، اردن، کویت و عمان حضور داشتند که این امر می‌تواند عامل مؤثری در جهت ارتباط هر چه بیشتر اندیشمندان جوامع اسلامی باشد. (صالحی‌نیا، ۱۳۹۵)

۲.۲ حمایت

ایران با توجه به ظرفیت‌ها و امکاناتش همواره تلاش نموده است در راستای تحقق اهداف و سیاست‌هایش در عرصه سیاست خارجی، فعالیت‌هایش را به گونه‌ای تنظیم نماید که در نهایت منجر به حمایت و پشتیبانی مردم جامعه هدف از آن سیاست‌ها شود. بخشی از این فعالیت‌ها صبغه فرهنگی دارند، برخی سیاسی و برخی دیگر در چارچوب فعالیت‌های مردم‌یاری تعریف می‌شود. نکته مهم در این سطح دیپلماسی عمومی ایران آن است که در طول این سال‌ها خصوصاً پس از وقوع انقلاب اسلامی به دلیل انباشت برخی اختلافات و تبدیل شدن آن‌ها به شکاف، روند عملیاتی کردن این سطح با دشواری‌هایی روبه‌رو شده است برای مثال در کشور مصر به دلیل کاهش سطح روابط از زمان امضای پیمان کمپ دیوید توسط انور سادات، ایران علی‌رغم وجود علاقه‌های فرهنگی قوی با مردم این کشور نتوانسته است حضور پررنگی در عرصه‌های مختلف دیپلماسی عمومی در مواجهه با این کشور داشته باشد و هر گونه حرکتی که رنگ و بوی انقلابی و حمایت از آرمان‌های انقلاب اسلامی

داشته است به سرعت بر آن برچسب شیعی‌گری از جانب گروه‌های تندروی تکفیری و سلفی می‌خورد. بنابراین فعالیت در این فضا هم به صورت مستقیم و هم غیرمستقیم با دشواری‌های بسیاری روبه‌رو است. اما در کنار آن حضور ایران در سایر کشورها به اشکال مختلف پیگیری می‌شود که این امر توانسته است زمینه‌های پیشبرد سیاست‌های ایران را در عرصه منطقه‌ای فراهم نماید. در ادامه به برخی از این فعالیت‌ها که در سال‌های گذشته توسط جمهوری اسلامی در قبال تحولات منطقه غرب آسیا و شمال آفریقا با توجه به ظرفیت‌ها و امکاناتش انجام شده است اشاره می‌نماییم.

۲.۲.۱ سخنرانی‌ها و پیام‌های مقام معظم رهبری

خطببات مقام معظم رهبری در قبال حوادث اخیر منطقه یکی از مؤثرترین ابزارهای دیپلماسی عمومی ایران در مواجهه با این تحولات بوده است که در چارچوب حمایت از کلان استراتژی ایران، بیداری اسلامی، در عرصه دیپلماسی عمومی در قبال این حوادث می‌توان آن را تحلیل نمود. بیانات ایشان در بازه‌ی زمانی ۱۳۸۹/۸/۲ تا ۱۳۹۰/۱۱/۱۴ که شامل یک سال و اندی از مقطع مهم جریان بیداری اسلامی معاصر است به خوبی گویای این مطلب می‌باشد. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای در این بازه زمانی ۳۰ بار به موضوع بیداری اسلامی پرداخته‌اند که تعدادی از آن‌ها در قالب سخنرانی‌ها و پیام‌های مستقل و برخی دیگر در خلال سایر سخنرانی‌ها بوده است. در این سخنرانی‌ها و پیام‌ها ایشان به ارائه راهبردهای کلان در خصوص تحولات منطقه مبتنی بر اندیشه بیداری اسلامی، خطرهای احتمالی پیش‌رو که باعث منحرف شدن انقلاب‌ها از مسیر اصلی خود می‌شود و تجربیات بر خواسته از انقلاب اسلامی ایران می‌پرداختند و همواره به تشویق عامه مردم، جوانان و نخبگان به ادامه نهضت تا وصول به نتایج مطلوب اهتمام داشته‌اند.

نگاه ایشان به کشورهای درگیر تحولات البته دارای تفاوت‌هایی نیز می‌باشد. برای مثال شدت اهتمام ایشان به موضوع مصر با توجه به جایگاه این کشور در میان کشورهای عربی و اسلامی نسبت به سایر کشورها بیشتر است. این مطلب در خطبه عربی ایشان در مورخه ۱۳۸۹/۱۱/۱۵ به خوبی قابل فهم است. ایشان در سخنانشان به صراحت به این مطلب اشاره می‌کنند و می‌فرمایند: «و اما مصر؛ مسئله مصری نمونه بی‌نظیر است، زیرا مصر در دنیای عرب یک کشور بی‌نظیر است. مصر اولین کشور دنیای اسلام است که با فرهنگ اروپایی آشنا شد و اولین کشور دنیای اسلام است که خطر تهاجم این فرهنگ را شناخت و در برابر آن موضع گرفت. اولین کشور است که با همه توان به کمک فلسطین رفت و در دنیای اسلام ملجأ فلسطینیان شناخته شد. سید جمال‌الدین مصری نبود ولی جز در مصر هم نمی‌توانست امیدی به فهم دغدغه‌ی بزرگ خود از سوی یک ملت مسلمان داشته باشد. ملت مصر، در صحنه‌ی مبارزات دینی و سیاسی، لیاقت خود را به اثبات رساند و در تاریخ ثبت کرد.» (بشیر، ۱۳۹۲: ۲۶۲)

۲.۲.۲ پیگیری سیاست اتحاد ملی از طریق علمای دینی

از آنجایی که ایجاد وحدت در جهت مقابله با دشمن خارجی از مهم‌ترین لوازم حفظ و صیانت از کشور می‌باشد، جمهوری اسلامی ایران تلاش نموده است با ایجاد جبهه مشترک در میان نخبگان و بزرگان ادیان در کشورهای منطقه و از آن جمله سوریه و مصر زمینه شکل‌گیری اتحاد ملی در این

کشورها را فراهم نماید. موفقیت در این سیاست راهبردی جمهوری اسلامی علاوه بر آن که حرکتی در برابر سیاست‌های تفرقه‌افکنانه غرب در جهان اسلام می‌باشد زمینه نفوذ ایران و اعمال سیاست بیدارسازی ملت‌ها را در منطقه و کشورهای فوق‌الذکر فراهم می‌نماید. از این رو همان‌گونه که در بخش گوش دادن اشاره شد جمهوری اسلامی با دعوت از نخبگان کشورهای اسلامی که بخشی از آن را علمای دینی تشکیل می‌دهند در این راستا گام برمی‌دارد. (برگزاری نخستین کنفرانس وحدت ادیان آسمانی در سوریه، بازدید در تاریخ ۱۳۹۵/۱۱/۱۴) نتیجه این اقدامات به گونه‌ای بوده است که بسیاری از علما سوری به حمایت از این سیاست پرداخته‌اند. برای مثال می‌توان از شیخ احمد حسون از علمای ارشد اهل سنت سوریه نام برد که دارای مواضع بسیار شفاف در زمینه تقریب مذاهب اسلامی است. ایشان نقش بسیار مؤثری در شکل‌گیری وحدت میان مذاهب اسلامی و دیگر ادیان در طول سال‌های گذشته داشته‌اند. همین همراهی و همکاری علمای اهل سنت با حکومت مرکزی و علمای شیعه سبب تهدید به ترور و در صورت عدم تمکین منجر به حذف فیزیکی این افراد شده است. (همراه بودن علما اهل سنت با حاکمیت سوریه دلیل اصلی ترورهای سوریه است، ۱۳۹۲)

از دیگر نتایج این سیاست‌ها آن است که اخیراً در اثر تماس و نزدیکی برخی علمای امامیه با علمای علوی سوریه و ایجاد تفاهم و دوستی، دانشمندان این مذهب اعلامیه‌ای رسمی صادر کردند که مبین اعلام عقاید و مواضع عقیدتی‌شان در اصول و فروع دین و تبعیت آن‌ها از مذهب حقه شیعه می‌باشد. (رنجبر شیرازی، ۱۳۹۵)

۲.۲.۳ دفاع از کشور سوریه و نظام حاکم

در جهانی که کسب منافع حداکثری ملی در عرصه سیاست خارجی از مهم‌ترین وظایف دستگاه سیاست خارجی کشورها می‌باشد وفاداری ایران در مقابل دوستانش نظیر سوریه در شرایط بحرانی کنونی می‌تواند قدرت جذب ایران را در میان کشورهای منطقه‌ای و فرا منطقه‌ای صدها برابر نماید. (رنجبر شیرازی، ۱۳۹۵) در این راستا ایران با اعزام مقامات سیاسی و مستشاران نظامی به سوریه در قدم اول اقدام به پشتیبانی سیاسی و سازماندهی نیروی مقاومت مردمی و کسب پیروزی‌های مهم و استراتژیک نمود که این امر به تدریج زمینه شکل‌گیری اعتماد در میان مقامات عالی‌رتبه سیاسی و فرماندهان ارشد نظامی نسبت به توان نظامی ایران و در ادامه واگذاری بخش عمده‌ای از فعالیت میدانی به ایران را فراهم نمود. علت این امر هم آن بود که ارتش سوریه، علیرغم تمام تلاش‌هایش، توان و آموزش کافی برای مقابله با گروه‌های تکفیری را نداشت. از این رو به دنبال کسب پیروزی‌های جدی در مقابل نیروهای تکفیری که در آستانه تصرف کامل شهر دمشق بودند، دلگرمی بدنه ارتش سوریه به هم‌پیمان قدیمی خود، ایران، زمینه‌ساز زایش اعتماد در میان این نیروها و فرماندهان و نیروهای ایرانی شد.

۲.۲.۴ عملیات مردم‌یاری

توان نظامی کشورها عامل بسیاری مؤثری در جهت ایجاد تصویری قدرت-پایه در اذهان مردمان دیگر جوامع است؛ اما در کنار این ویژگی، قدرت نظامی، دولت‌ها را در جهت عملیات مردم‌یاری در

زمان جنگ توانمند می‌سازد. این عملیات‌ها که بخشی از آن توسط نیروهای نظامی انجام می‌گیرد در جهات مختلفی چون تکمیل عملیات روانی روی مردمی که به آنان کمک می‌شود یا تقویت عده‌ای جهت افزایش توان دفاعی‌شان برنامه‌ریزی و اجرا می‌شود. بر این اساس نیروی قدس سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، در طول سال‌های گذشته در جهت انجام مأموریت‌های محوله، کمک فکری و آموزش مردم مستضعف منطقه و همچنین ارائه کمک‌های رفاهی به آوارگان سوری در سوریه توانسته است یکی از بهترین انواع دیپلماسی عمومی را در جهت صدور انقلاب اسلامی به منصفه ظهور برساند. موفقیت‌های نیروی قدس سپاه پاسداران در حوزه دیپلماسی عمومی به فرماندهی سردار سلیمانی تا حدی در میان غربی‌ها مهم جلوه کرده است که به وی لقب سزار یا شاه‌مهره دیپلماسی عمومی ایران را داده‌اند. (نیروی قدس سپاه، ۱۳۹۳)

۲.۳ دیپلماسی فرهنگی

ایران با توجه به منابع قدرت نرم و فرهنگی‌اش از ظرفیت‌ها و امکانات بسیار زیادی برای اجرای دیپلماسی فرهنگی به‌عنوان یکی از سطوح اصلی این حوزه به منظور تأثیرگذاری بر مردم منطقه غرب آسیا و شمال آفریقا برخوردار است. این امر در کنار وجود اشتراکات تمدنی فرهنگی میان ایران و دیگر جوامع در منطقه زمینه را برای وصول به اهداف هموارتر می‌نماید. همچنین پیگیری و توان اجرایی بالایی مأموران و کادر متعهد و متخصص این حوزه روند تأثیرگذاری را با دوام‌تر می‌نماید. برای مثال در طی کمتر از شش سال درگیری در سوریه تمام مراکز فرهنگی سفارتخانه‌های جهان در سوریه تعطیل شد به جز سفارت و رایزنی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران که با وجود تهدیدات جدی، نمایندگی فرهنگی را در طول ۷ ساله اخیر تعطیل نکرده و با تکمیل کادر خود حضور مؤثری در این کشور داشته است؛ اما با این وجود امروز حضور ایران در عرصه فرهنگی به وضع مطلوب نرسیده است. (رنجبر شیرازی، ۱۳۹۵) یکی از عوامل موجد این ضعف را می‌توان تیره بودن روابط ایران با برخی از کشورهای منطقه دانست که زمینه‌های حضور ایران را در آن کشورها به حداقل می‌رساند. برای مثال روابط قاهره و تهران در چند سال گذشته، همچنان بر واگرایی استوار بوده است و این امر در نهایت منجر به کاهش سطح روابط فرهنگی میان این دو کشور علی‌رغم وجود زمینه‌های مشترک در میان آن دو می‌شود. از این‌رو با توجه به وجود این محدودیت‌ها حضور فرهنگی ایران به صورت مستقیم در بسیاری از کشورهای منطقه علی‌الخصوص مصر بسیار کم و ناچیز می‌باشد. در نتیجه بیشتر فعالیت‌هایی که در ادامه به آن‌ها اشاره خواهد شد فعالیت‌های صورت گرفته در کشور سوریه است.

۲.۳.۱ فعالیت‌های فرهنگی

حضور مستقیم جمهوری اسلامی ایران در سوریه زمینه مساعدی را برای انجام برخی فعالیت‌های جدی فرهنگی در این کشور فراهم نموده است. این امر خصوصاً پس از آزادسازی شهرهای سوریه از دست نیروهای تکفیری زمینه مساعدتری پیدا می‌کند. برای مثال با آزادسازی دو شهر شیعه‌نشین نبل و الزهرا زمینه حضور فرهنگی ایران بیش از پیش فراهم شده است. با توجه به این نکته برخی از

فعالیت‌های صورت گرفته در این کشور را می‌توان این گونه برشمرد: ۱. اکران فیلم؛ ۲. احیای روزهای خاص در سوریه؛ ۳. برگزاری نمایشگاه کتاب و ادبیات دفاع مقدس؛ ۴. برنامه‌ریزی وسیع کنفرانس صلح و امنیت از دیدگاه ادیان؛ ۵. هفته فیلم کودک و نوجوان طفل سوری و ایرانی؛ ۶. نشست‌های علمی متنوع با اندیشمندان حوزه و دانشگاه؛ ۷. همایش زن و مقاومت با محوریت سلاله پیامبر اکرم حضرت زینب کبری سلام‌الله‌علیها؛ ۸. بررسی چالش‌های کتاب‌های آموزش دینی، تاریخ و جغرافیای آموزش و پرورش سوریه و در صورت ممکن اصلاح آن‌ها؛ ۹. آموزش زبان و ادبیات فارسی.

۲.۳.۲. فعالیت‌های فرهنگی در چارچوب آموزش‌های نظامی

تحولات اخیر منطقه خصوصاً بحران سوریه در کنار تهدیدها و مخاطرات فراوان برای جمهوری اسلامی ایران، موجب ایجاد فرصت‌هایی ارزشمند نظیر حفظ و توسعه کمی و کیفی محور مقاومت اسلامی در منطقه، فراهم شدن زمینه‌های مناسب برای وحدت و ائتلاف بیشتر مردم ایران، عراق، سوریه، لبنان، یمن، بحرین و غیره و عرضه و انتقال فرهنگ انقلاب اسلامی به این کشورها شده است. شکل‌گیری بسیج مردمی در سوریه و معاضدت و پشتیبانی آن‌ها توسط نیروهای محور مقاومت که متشکل از رزمندگان حزب‌الله لبنان، داوطلبان افغانی، پاکستانی، عراقی و نیروها و مستشاران ایرانی می‌باشند، موقعیت مناسبی را برای ایجاد یک پیمان عقیدتی مستحکم مبتنی بر مبانی اسلامی در بلندمدت فراهم نموده است. از سوی دیگر حضور نظامی ایران در برخی از کشورها نظیر سوریه، به برقراری ارتباط با نخبگان نظامی این کشورها از طریق مبادله افسران، آموزش مشترک و برنامه‌های فرهنگی کمک می‌کند. از آنجا که رویکرد ایران در عرصه نظامی یک رویکرد دینی می‌باشد، آموزش فرهنگی فرماندهان ارشد نظامی در ضمن فعالیت‌های و آموزش‌های تخصصی از اولویت بسیار بالایی برخوردار است. (شریعت‌زاده، ۱۳۹۵)

۲.۴. دیپلماسی مبادله‌ای

دیپلماسی مبادله‌ای ایران در طول سالیان گذشته با فراز و نشیب‌های بسیاری همراه بوده و از یک برنامه مدون و محققانه بی بهره مانده است. از علل اساسی این امر می‌توان به ضعف منابع و امکانات موجود در این عرصه اشاره کرد. با این وجود تلاش مجریان این حوزه آن بوده است که در گزینش و پذیرش دانشجویان از کشورهای مختلف و از آن جمله کشورهای نظیر سوریه، لبنان، عراق، مصر و غیره در مقاطع مختلف تحصیلی در دانشگاه‌ها بالاترین نقش را نسبت به دیگر کشورها داشته باشد. برای مثال ایران و سوریه همچنان تفاهم‌نامه‌های گذشته علمی- فرهنگی بین دو کشور را به شکل جدی دنبال می‌کنند و اخیراً با وزارت علوم این کشور آخرین تفاهم‌نامه همکاری دانشجویی به امضا رسیده است. همچنین ارتباط‌گیری با شخصیت‌های علمی- دانشگاهی، فرهنگی، مذهبی از دیگر حرکت‌های مثبت ایران بوده است. این امر توانسته است تا حدودی نگاه نخبگان کشورهای منطقه را نسبت به فعالیت‌های ایران هم‌راستا و موافق نماید و گاهی منجر به حمایت‌های کلامی و عملی از این سیاست‌ها توسط این افراد شده است. برای مثال ارتباط‌گیری با شخصیت‌های دانشگاهی و تقویت

اتاق ایران در دانشگاه دمشق، لاذقیه، حلب، حمص و دیگر دانشگاه‌ها از اهداف مورد نظر ایران می‌باشد.

۲.۵ دیپلماسی رسانه‌ای

با آغاز تحولات کشورهای عربی در سال ۲۰۱۱ دیپلماسی رسانه‌ای ایران وارد مرحله متمایزی گردید و تلاش برای نمایندگی و رهبری مطالبات جوانان کشورهای منطقه از سوی این رسانه‌ها شدت گرفت. علاوه بر آن تلاش شد تا قرائت صحیحی با عنوان «بیداری اسلامی» از تحولات جدید به افکار عمومی منطقه عرضه گردد. برای مثال بر اساس پژوهش‌های صورت گرفته بر روی اخبار منتشر شده از شبکه العالم بر مبنای روش تحلیل گفتمان محور اصلی تمامی برنامه‌های خبری این شبکه را این موارد تشکیل می‌دهد: ۱. علنی شدن و شکل‌گیری روحیه استکبارستیزی و بیداری اسلامی در مردم منطقه؛ ۲. تأکید بر تقویت همگرایی و همسویی بین کشورهای منطقه بعد از وقوع انقلاب‌های عربی؛ ۳. تأکید بر به خطر افتادن منافع اسرائیل بعد از وقوع انقلاب‌های عربی در منطقه؛ ۴. تأکید بر به خطر افتادن منافع آمریکا و کشورهای اروپایی بعد از وقوع انقلاب‌های عربی؛ ۵. تأکید بر تداوم مطالبه‌ی اصلاح‌طلبی در کشورهای منطقه؛ ۶. تأکید بر تقویت خط مقاومت در صورت بقای دولت سوریه؛ ۷. تأکید بر دخالت کشورهای غربی در امور کشورهای منطقه نظیر مصر و سوریه. (صفردخت، ۱۳۹۲: ۱۶۵) در کنار این حرکت این شبکه‌ها به دفاع از کشورهایی که مورد ظلم و تجاوز قرار گرفته‌اند نظیر سوریه، بحرین و غیره در مقابل رسانه‌های عربی و انگلیسی می‌پردازند. نمونه بحرین از موارد قابل توجه ورود رسانه‌ای ایران قلمداد می‌گردد که به جهت کتمان آن در مجموعه‌های رسانه‌ای رقیب، به صورت نسبتاً همه‌جانبه و مفصلی پردازش شده و رهاوردهای متعددی حاصل می‌شود. در عین حال این عمل منجر به قطع پخش برنامه‌های شبکه‌های عربی زبان ایرانی از روی ماهواره‌های عرب ست و نیل ست می‌شود. در این میان تأسیس شبکه ماهواره‌ای المیادین که تلاش می‌کند ضمن حفظ استقلال و تمایزهای شکلی و محتوایی با تمام اجزای شبکه‌های موجود، از راهبردهای صحیح آن حمایت و آن‌ها را ترویج کند، روح تازه و امیدبخشی به دیپلماسی رسانه‌ای ایران می‌بخشد. این شبکه با خلاقیت‌ها و نوآوری‌های کم سابقه‌ای حتی برخی قطب‌های رسانه‌ای صاحب سبک عربی را به نگرانی و تکاپو و حتی تقلید واداشت.

۳. دیپلماسی عمومی ترکیه در قبال حوادث اخیر منطقه

دیپلماسی عمومی ترکیه در راستای افزایش قدرت نرم این کشور در خاورمیانه، در طول سال‌های اخیر گروه‌های گوناگون را هدف برنامه‌ها و اقدامات خود قرار داده است. دستگاه دیپلماسی عمومی ترکیه با ابزارهایی همچون جزوات و پوسترهای تبلیغاتی، روزنامه، رادیو، تلویزیون، ماهواره، اینترنت، مجله، کتاب، فیلم، موسیقی، تبادل استاد و دانشجو، گسترش صنعت گردشگری، بهره‌گیری از قابلیت‌های مهاجران، حمایت از گروه‌های نیازمند یاری، فعالیت‌های آموزشی و نیز ورود جدی به مباحث مذهبی به‌مثابه یکی از مهم‌ترین منابع دیپلماسی عمومی خود در خاورمیانه، تلاش دارد تا

دوباره بر استیلاي فرهنگي خود در مناطق تحت نفوذش در دوران اقتدار امپراتوري عثماني دست يابد. فهم دقيق اين موضوع از طريق شناخت چشم‌انداز سياست خارجي اين کشور محقق مي‌شود. کشور ترکیه با تعريف تازه‌اي که از خود و سياست خارجي خود ارائه کرده توجه خويش را به غرب آسيا و شمال آفريقا معطوف ساخته است. تبديل اين منطقه به کانون تمرکز تلاش‌هاي سياست خارجي ترکیه نشان از وجود بعد قدرتمند هويتي در سياست خارجي جديد اين کشور دارد. در واقع با توجه به اهميت فرهنگ در اين دیدگاه و به تبع آن مذهب، تاريخ و جغرافيا، هويت منطقه‌اي و همسايگان از اهميت بالايي برخوردار مي‌گردند. بر همين اساس است که داوود اوغلو یک منطقه نفوذ تمدني براي ترکیه پيشنهاده مي‌دهد که غرب آسيا و بخش‌هايي از آسيای ميانه و قفقاز را در برمي‌گيرد و ترکیه به‌عنوان ميراث دار امپراتوري عثماني بايد بتواند نقش رهبري و هدايت‌کننده روندها را در اين مناطق بازی کند. با توجه به اين چشم‌انداز روند وقوع وقايع در سال‌هاي اخير مطابق ميل دولت‌مردان اين کشور پيش نرفته است. در عرصه سياست خارجي رويکرد جسورانه دولت اردوغان نسبت به سياست خارجي موجب گرديده است تا روابط آن با کشورهای همسايه - سوریه، مصر، اسراییل، عراق و ايران - تنش‌زا گردد. جنگ داخلي در کشور سوریه و حمايت ترکیه از نيروهاي مخالف، ترکیه را با تهديد رويارويي نظامي عمده ميان دو طرف مواجه ساخته است. (سوریه در سالي که گذشت، ۱۳۹۵) برداشت کلي که از اتفاقات پيش آمده وجود دارد آن است که ترکیه روند رو به رشدی که خصوصاً در دولت دوم حزب عدالت و توسعه به وجود آمده بود را از دست داده است. موضوعی که شايد در بدو اتخاذ سياست کلان اين کشور نسبت به تحولات خاورميانه کسی گمان نمی‌کرد که بدین نحو به وقوع بپيوندد. در واقع بسياری از تحليل‌گران بر اين اعتقادند که ترکیه انقلاب‌هاي مردمی در کشورهای خاورميانه و نیز ناآرامی‌هاي سياسي در سوریه را به منزله فرصتي براي پيشبرد راهبرد کلان خود براي تبديل شدن به بازیگری مهم در معادلات خاورميانه قلمداد می‌کند. موضع‌گيري فعال ترکیه نسبت به انقلاب‌هاي منطقه از جمله در قبال مصر و ليبيا و نیز ورود فعال اين کشور به عرصه تحولات سياسي سوریه از جمله برگزاري نشست مخالفان دولت سوریه در آنتاليا عملاً آنکارا را به یک بازیگر مهم و اثر گذار بر تحولات شتابان اخير در منطقه تبديل کرده است. بدین ترتيب رهبران حزب عدالت و توسعه در طراحي سياست خارجي ترکیه به دنبال تقويت نقش و نفوذ اين کشور در حوزه‌هاي مختلف جهان اسلام به‌ويژه غرب آسيا هستند. حال بر اساس اين رويکرد در عرصه سياست خارجي می‌توان فهم بهتري را نسبت به ديپلماسي عمومي اين کشور در قبال تحولات اخير در ذهن ايجاد نمود.

۳.۱ گوش دادن

در راستای تحقق اين سطح از ديپلماسي عمومي، ترکیه در طول چند سال اخير فعاليت‌هاي قابل توجهی انجام داده است. براي مثال جلسات خارج از کشور، هم‌اندیشي با گروه‌هاي خبرنگاران، برنامه‌هاي جوانان، مجموعه نشست‌هاي خردمندان برنامه‌هايي است که دولت ترکیه از طريق آن به فهم مسائل جاري منطقه‌اي و جهاني می‌پردازد. در کنار اين برنامه‌ها برگزاري اجلاس مخالفين سوریه در ترکیه قدمی است در جهت تحقق اين سطح از ديپلماسي عمومي ترکیه. همچنين حضور بخش خصوصي و اساتيد ترکی که در دانشگاه‌هاي کشورهای منطقه علی‌الخصوص سوریه و مصر باقي

مانند و مشغول به تدریس می‌باشند کمک شایان توجهی به فرایند رصد و برقراری ارتباط دوسویه این کشور با مردم سایر کشورها می‌کند که در ادامه به برخی از آن خواهیم پرداخت.

۳.۱.۱ برنامه‌های جوانان

برنامه‌های جوانان مبتنی بر اندیشه‌ای که به دنبال ایجاد ارتباط بین ترکیه و کشورهای آن‌ها می‌باشد، است. در هر برنامه نمایندگانی که از کشورهای مختلف دعوت می‌شوند و برای یک هفته در استانبول و آنکارا میزبانی می‌شوند. نکته قابل توجهی که وجود دارد آن است که شرکت کنندگان در این برنامه از حوزه‌ای وسیعی از تخصص، تمایلات سیاسی و مذهبی می‌باشند. در طول سال‌های اخیر تمرکز این برنامه‌ها بیشتر بر روی جوانان منطقه غرب آسیا و شمال آفریقا بوده است. برای مثال در طول سه سال چند برنامه با حضور دانش‌آموزان و دانشجویان از کشورهای مصر، سوریه، لیبی، تونس و غیره در استانبول ترکیه برگزار شده است. (Youth Programs, 2015)

۳.۱.۲ هم‌اندیشی با گروه‌های خبرنگاران

خبرنگاران به‌عنوان گروهی از جوامع که نقش بسیار زیادی در شکل‌گیری افکار عمومی کشورها دارند و در کنار آن از فضای حاکم بر کشورشان به خوبی مطلع می‌باشند همواره مورد توجه برنامه‌ریزان حوزه دیپلماسی عمومی ترکیه بوده‌اند. همچنین این افراد اطلاعات دست اولی درباره مواضع و دیدگاه‌های ترکیه درباره موضوعات داخلی و بین‌المللی به دست می‌آورند که در بلندمدت تأثیر چشم‌گیری بر نحوه نگرش آن‌ها خواهد داشت. تا به حال خبرنگاران سوری، ایرانی، لبنانی، مصری و غیره در قالب این برنامه از ترکیه دیدن کرده‌اند و این برنامه برای گروه‌های دیگری از خبرنگاران از کشورهای دیگر در دست اجرا است.

۳.۱.۳ اجلاس‌های معارضان در ترکیه

به لحاظ مواضع اعمالی، مهم‌ترین اقدام دولت ترکیه میزبانی از گروه‌های مخالف دولت بشار اسد در قالب سه نشست بوده است. در واقع دولت ترکیه به صورت مستمر از زمان آغاز تحولات در سال ۲۰۱۱ در منطقه غرب آسیا و شمال آفریقا اقدام به برگزاری اجلاس‌های متعدد در کشور ترکیه نموده است. هدف از برگزاری این اجلاس‌ها از یک نگاه شناخت وضع موجود و بعد از آن جهت‌دهی به خواسته‌ها و اهداف دیگر گروه‌ها می‌باشد.

3.2 حمایت

کشور ترکیه به دلیل اشتراکات مذهبی و سابقه تاریخی و فرهنگی مشترک با بسیاری از جوامع از ظرفیت‌های مناسبی در کشورهای منطقه غرب آسیا و شمال آفریقا در حمایت از سیاست‌هایش برخوردار بوده است. این نکته سبب شده است تا دولت ترکیه بتواند به راحتی در امور کشورهای این منطقه ورود نماید و حمایت‌های زیادی را در تأیید سیاست‌هایش به سمت خود جلب نماید. بر همین اساس دولت ترکیه در حوادث اخیر کاملاً فعالانه نسبت به این تحولات خصوصاً تحولات مصر و

سوریه موضع‌گیری نمود. رجب طیب اردوغان در واکنش به تحولات مصر و حضور مردم در میدان تحریر قاهره به طور شدیداللحنی از حسنی مبارک رئیس‌جمهور مصر خواست که قدرت را کنار بگذارد. این موضع‌گیری محبوبیت اردوغان در میان معترضان مصری را به دنبال داشت و در نوع خود اولین موضع‌گیری ترکیه و نشانه‌ای از آن بود که آنکارا تمایل دارد تا در کنار مردم خاورمیانه که در پی ساقط کردن رژیم‌های خود بودند قرار گیرد. اظهارات صریح اردوغان در کنار اقدامات دیگری نظیر دعوت از انقلابیون و نخبگان مصری برای بازدید از ترکیه و تبادل نظر با یکدیگر تمایل آنکارا برای تأثیرگذاری بر تحولات مصر را بیشتر به نمایش گذاشت.

در میدان سوریه نیز ترکیه منفعل نماند. آغاز این حمایت‌ها را می‌توان از انتقادهای صریح از دولت بشار اسد در برخورد با مخالفان داخلی دریافت که در آن خواستار پایان دادن به برخوردها با معترضان شد. به‌عنوان مثال داووداوغلو در پنج آگوست در ارتباط با تحولات سوریه اعلام کرد که دمشق باید به مشاوره‌هایی که از سوی آنکارا و دیگر اعضای جامعه بین‌الملل داده می‌شود اعتنا کرده و خشونت بر ضد مردم خود را متوقف کند. موضع‌گیری‌های دولت ترکیه تنها منحصر به دو کشور فوق‌الذکر نمی‌باشد. برای مثال اردوغان در مسئله بحرین احساسی‌ترین دفاع را از مردم بحرین دارد. او خطاب به عربستان می‌گوید اجازه ندهید کربلای دوم در عصر ما اتفاق بیفتد. از ملت بحرین دست بکشید. (صدرمحمدی، ۱۳۹۵، مصاحبه نگارنده) تمامی این فعالیت‌ها را می‌توان مقدمه‌ای در جهت ارائه الگوی مطلوب دولت ترکیه به کشورهای منطقه دانست که در ادامه به شرح آن خواهیم پرداخت.

۳.۲.۱ ارائه الگوی حکومتی به کشورهای انقلابی

با سرنگونی برخی رژیم‌های اقتدارگرای خاورمیانه و شمال آفریقا و آینده نامطمئن برخی دیگر از حکام منطقه پرسش‌های بنیادینی در خصوص شکل و ماهیت نظام سیاسی مطلوب این کشورها پدید آمده است. در چنین شرایطی دولت ترکیه تلاش دارد تا الگوی حکومتی خود را به‌عنوان الگوی مناسب به کشورهای منطقه معرفی نماید. مقامات ترکیه مدعی تجربه موفق کشورشان در تلفیق مناسب و کارآمد اسلام و دموکراسی هستند. به‌ویژه پس از اظهارنظرهایی که از سوی برخی نیروهای انقلابی منطقه مبنی بر مطلوبیت مدل سیاسی ترکیه مطرح شد، تمایل برای تسری این الگو از سوی ترک‌ها نیز افزایش پیدا کرد. به‌عنوان مثال رهبر تونس، راشد الغنوشی، کسی که حزبی در اولین انتخابات پیروز شد، در یک مصاحبه پیشنهاد داد که ترکیه می‌تواند یک الگو برای این کشور باشد چراکه این کشور به آنچه که تونس اشتیاق دارد که بشود یعنی کشوری که بین اسلام و مدرنیته تلفیق ایجاد کرده است بسیار نزدیک است. (Ozoner, 2011) در مورد مصر نیز روزنامه زمان چاپ استانبول از قول «جمال ناصر» از سخنگویان اخوان المسلمین مصر نوشته بود که «اخوان المسلمین مصر خواهان تأسیس حکومت اسلامی نیست بلکه می‌خواهد یک نظام دموکراتیک در مصر حاکم شود. ترکیه مدل حکومتی اخوان المسلمین است». حامیان تسری الگوی ترکیه به کشورهای منطقه معتقدند که جنبه‌های اسلامی حکومت ترکیه که از آن به‌عنوان اسلام میانه‌رو یاد می‌کنند از یک طرف و نیز تأکید ویژه بر توسعه و پیشرفت اقتصادی زمینه بالایی برای پذیرش این نوع حکومت در کشورهای منطقه ایجاد می‌کند. در عین حال آن‌ها تأکید می‌کنند که ترکیه طی سال‌های اخیر در یک روند کاملاً دموکراتیک حرکت و ترکیبی از آشتی موفقیت‌آمیز اسلام با دموکراسی، حکومت قانون و

توسعه اقتصادی را به نمایش گذاشته است. ترکیه امیدوار است تا با ارائه الگوی نظام حکومتی خویش به کشورهای منطقه زمینه مساعدتری را برای بسط نفوذ خود در منطقه خاورمیانه فراهم سازد.

۳.۲.۲ برنامه‌های مردم‌یاری

از زمان شروع درگیری‌ها در سوریه تا به امروز در حدود نیمی از جمعیت سوریه مجبور به ترک محل زندگی خود شده‌اند. در واقع بر اساس برآوردی که در مارس سال ۲۰۱۵ انجام شده است، تقریباً ۷ میلیون و ۶۰۰ هزار نفر در داخل سوریه تغییر مکان داده‌اند و نزدیک به ۳ میلیون و ۵۰۰ هزار نفر به کشورهای ترکیه، لبنان و اردن پناهنده شده‌اند. (هرچند که رقم واقعی به احتمال زیاد بیشتر از این می‌باشد چرا که بسیاری از پناهنده‌ها همچنان ثبت نام نشده‌اند.) از این تعداد از پناهجویان، ترکیه اکنون از بزرگ‌ترین اجتماع سوری‌هایی که به خاطر این شرایط مجبور شده‌اند میزبانی می‌کند. تعداد این مهاجرین تا اواسط مارس سال ۲۰۱۵ بیش از ۱ میلیون و ۷۰۰ هزار نفر می‌باشد. (Icdugyu, 2015: 1-2) همین امر سبب شد تا دفتر دیپلماسی عمومی (Kamu Diplomasisi Koordinatorlugu) نخست‌وزیری در ۲۸ سپتامبر ۲۰۱۵ در وبسایت خود اعلام کرد که رئیس جمهور رجب طیب اردوغان از لوگو و شعار جدید ترکیه با عنوان «کشف پتانسیل» پرده‌برداری کرده و گفته است «ترکیه در حوزه‌ی کمک‌های انسان دوستانه و اضطراری پس از ایالات متحده و انگلستان در حال حاضر در رتبه‌ی سوم جهان قرار دارد». جمال‌الدین هاشمی هماهنگ کننده دفتر دیپلماسی عمومی با انتشار این خبر در صفحه توییتر خود افزود که ترکیه هم‌اکنون میزبان ۱ میلیون و ۵۰۰ هزار پناهنده است. (اسماعیل‌زاده، ۱۳۹۳) البته دولت ترکیه برای وصول به اهداف خود در این سطح از برخی از مؤسسات خصوصی بهره می‌گیرد که در ادامه به برخی از آن‌ها خواهیم پرداخت.

3.2.2.1 مؤسسه تیکا

با توجه به آغاز جنگ شهری در سوریه و هجوم پناهندگان، کمک‌های مالی ترکیه به کشور سوریه که از طریق آژانس همکاری توسعه بین‌الملل صورت می‌پذیرد به رقمی بالغ بر ۲ میلیون دلار از سال ۲۰۱۲ رسیده است و همچنین حمایت این کشور از کشور مصر به مرز ۵۳۸ میلیون دلار رسیده است. علاوه بر این ارائه وام‌های حمایتی به کشور مصر از دیگر اقداماتی است که از جانب ترکیه در حال انجام است. کمک‌ها بشردوستانه نظیر ساخت بیمارستان، کمک‌های آموزشی، زیرساختی، بهسازی آب و بخش تولید برای پناهندگان و مردم خاورمیانه در حال انجام است. همه این فعالیت‌ها مؤسسه تیکا سبب شده است تا تصویری از این کشور به‌عنوان کشور اعطاکننده منابع مالی به‌جای دریافت‌کننده کمک در اذهان مردم سایر جوامع نقش بندد. هم‌زمان با این حرکت رو به جلو کمک‌های مؤسسه تیکا به مردم مسلمان منطقه غرب آسیا (خاورمیانه) این اعتماد را می‌دهد که این کشور با رفتارهایی محسوس و نه اعمالی کاملاً نمایشی در پشت آن‌ها قرار گرفته است. همین امر سبب شده است که علی‌رغم سیاست‌های یک بام و چند هوایی ترکیه در منطقه از سال ۲۰۱۱، این کشور به‌عنوان کشوری محبوب و اردوغان به‌عنوان رهبری محبوب در میان مردم منطقه غرب آسیا مطرح باشد. به

نحوی که پرچم و عکس اردوغان در بسیاری از کوچه‌های کشورهای عربی همانند پرچم‌ها و عکس‌های رهبران خودشان دیده می‌شود. (Eksi, 2016: 35-36)

3.2.2.2 IHH مؤسسه

مؤسسه IHH از آغاز جنگ خونین در سوریه فعالیت‌های بشردوستانه خود را در مناطق جنگ‌زده و همچنین کمپ مهاجرین سوری آغاز کرده است این مؤسسه اقدام به تأمین مایحتاج مردمی که از آلبو خارج شده‌اند و در کمپی که در منطقه ادلب ایجاد شده است می‌کند. این نهاد مردمی علاوه بر ایجاد سرپناه و مراقبت‌های پزشکی برای این مردم، به منظور تأمین غذای آوارگان به صورت روزانه در حال تلاش است. از این رو این مجموعه هر روز ۱۸۰۰ غذای گرم در سه وعده بین مردم ساکن در کمپ کامونا پخش می‌کند. (IHH, ۱۳۹۵)

3.2.2.3 AFAD مؤسسه

همان‌طور که دانستیم مدیریت مرکز حوادث اضطراری ترکیه «آفاد» وابسته به نخست‌وزیری این کشور، سازمانی است که در راستای اهداف بشردوستانه در کنار مردم آسیب دیده از بحران‌های انسانی- جنگ، بیماری‌های فراگیر، حوادث طبیعی، تخلیه اشخاص و انتقال بیماران و مجروحین در داخل و خارج از کشور (۵۱ کشور جهان) نقش‌آفرینی می‌کند. این مؤسسه در مواجهه با حوادث پیش آمده در سوریه، یمن، لیبی و غیره اقدام به انجام فعالیت‌های متعددی نظیر برگزاری کمپین در محل اتحادیه اروپا در اعتراض به وضع مهاجرین به کشورهای اروپایی، انجام اقدامات بشردوستانه در حمایت از پناهندگان سوری، تهیه دارو برای مردم یمن و غیره نموده است. در مجموع این اقدامات زمینه ایجاد تصویری روشن از کشور ترکیه در اذهان مردم منطقه و جهان را فراهم می‌نماید.

3.2.2.4 جمعیت هلال احمر ترکیه

جمعیت هلال احمر ترکیه در کنار سایر نهادهای امدادی این کشور به ارائه خدمات به آوارگان سوری می‌پردازد. همان‌طور که در بخش پیش اشاره شد این کمک‌ها در بلندمدت زمینه جلب قلوب و اذهان مردم سوریه خواهد شد چرا که کمک‌رسانی در سختی‌ها تأثیرات عمیقی بر روی انسان دارد. از این رو ترکیه این مهم را وجه همت خود قرار داده است. این امر در رسانه‌های سوریه نیز متناسب با رویکرد کلان این کشور به مسائل منطقه به نمایش در می‌آید. برای مثال شبکه TRT فارسی روند امدادسانی هلال احمر ترکیه را این‌گونه گزارش می‌کند که این جمعیت به ۸۵ خانواده سوری که با تخلیه از محاصره رژیم بشار اسد و تروریست‌های خارجی طرفدار این رژیم در چادر شهری در منطقه Kah در ادلب جای داده شده‌اند، کمک‌های مختلفی انجام داد. کرم کینیک، مدیر کل هلال احمر به همراه مصطفی توتکون مدیر کل وقف دیانت ترکیه به چادر شهر واقع در منطقه Kah در ادلب رفتند و بر روند توزیع اقلام کمکی نظیر پتو، پوشاک، شیر خشک و کنسرو به صورت مستقیم نظارت نمودند. (TRT فارسی، تاریخ بازدید ۱۳۹۵/۱۰/۲۵)

دیپلماسی فرهنگی ترکیه در کشورهای عربی مبتنی بر دین، سنت و تاریخ مشترک می‌باشد. این کشور در دوران دولت‌های لائیک از ظرفیت‌های فرهنگ اسلامی خود نمی‌توانست استفاده کند. با روی کار آمدن حزب اسلام‌گرای عدالت و توسعه فرصت مناسبی فراهم شد تا از این ظرفیت عظیم در راستای تأمین قدرت نرم برای این کشور بهره گرفته شود. در حال حاضر بخش اعظم دیپلماسی فرهنگی این کشور از طریق نهادهای خصوصی و البته با حمایت‌های و سیاست‌گذاری‌های دولتی محقق می‌شود. برای مثال دولت ترکیه از طریق بخش خصوصی در حال اجرای سیاست‌های فرهنگی و اقتصادی خود از طریق ورود به حوزه بازسازی سوریه و سرمایه‌گذاری‌های اقتصادی گسترده در مصر می‌باشد. (اسماعیل‌زاده، ۱۳۹۵) پس می‌توان گفت در حوزه دیپلماسی فرهنگی در ترکیه دولت سیاست‌گذاری می‌کند و بخش خصوصی عمل می‌کند و این امر منجر به پویایی این حوزه در عرصه سیاست خارجی ترکیه شده است. در ادامه به ذکر دو نمونه از فعالیت‌های کوتاه‌مدت و بلندمدت در عرصه دیپلماسی فرهنگی اشاره خواهیم کرد

۳.۳.۱ فعالیت‌های آموزشی ترکیه برای کودکان سوریه

کشور ترکیه از زمان آغاز درگیری‌ها در سوریه و آغاز مهاجرت مردم این کشور به سمت مرزهای سوریه با ترکیه اقداماتی را در جهت مسائل آموزشی کودکان سوری به انجام رسانده است. این اقدامات که برخی از آنها توسط حکومت مرکزی و برخی از آنها با کمک گروه‌های مردمی و بشردوستانه نظیر IHH و AFAD و غیره انجام شده است می‌تواند تأثیرات جدی را در نحوه تفکر، نگرش و گرایش‌های نسل آینده سوریه داشته باشد. برای مثال بر طبق آمار اعلامی که در سایت ستا منتشر شده است در سال ۲۰۱۵-۲۰۱۴ تعداد کودکان مشغول به تحصیل در حدود ۲۳۰ هزار نفر می‌باشد که از این تعداد ۱۹۰ هزار نفر از آنها در مدارس موقت و ۴۰ هزار از آنها در مدارس دولتی حاضر می‌باشند. این تعداد کودکان در سال ۲۰۱۶-۲۰۱۵ به بیش از ۳۱۱ هزار نفر می‌رسد. روند افزایش پوشش آموزشی ترکیه در دو سال بعد نیز ادامه می‌یابد. تاجائیکه در حال حاضر ۵۵۰ هزار نفر تحت پوشش آموزشی ترکیه می‌باشند. (اطلاعات آموزش و رده‌بندی تحصیل کودکان سوری در ترکیه، ۱۳۹۵)

۳.۳.۲ بنیاد یونس امره

اولین دفتر این مجموعه در سال ۲۰۱۰ در شهر قاهره ایجاد شد و بعد از آن در سال ۲۰۱۳ دومین دفتر در شهر اسکندریه فعالیت خود را آغاز نمود. این دفاتر حتی زمانی که آنکارا اقدام به کاهش روابط دیپلماتیک خود با قاهره به دنبال اعتراض به برکناری محمد مرسی، اولین رئیس‌جمهور منتخب مردمی مصر پس از انقلاب ۲۰۱۱، نمود، فعال ماند و زمینه‌ساز برقراری روابط دو کشور از طریق این مؤسسه فرهنگی در زمان تیرگی روابط بود. همچنین این مؤسسه در ۱۳ دسامبر ۲۰۱۰ اقدام به افتتاح دفتر دیگری از مجموعه دفتر خود در منطقه خاورمیانه در شهر دمشق، پایتخت سوریه، نمود که البته این مرکز با شروع جنگ شهری و قطع روابط با ترکیه، بسته شد.

تا پیش از وقوع کودتا و طرح اتهام به تشکیلات گولن مبنی بر طراحی و اجرای این کودتا توسط حزب عدالت و توسعه، بسیاری از فعالیت‌های حوزه دیپلماسی فرهنگی ترکیه در کشورهای دیگر توسط این تشکیلات صورت می‌گرفت. وقوع این کودتا در اواسط سال ۲۰۱۶ سبب شد تا علاوه بر آسیب دیدن وجهه این کشور در اذهان مردم دیگر کشورها، ترکیه مجبور به حذف بسیاری از نیروهای متخصص خود در این حوزه شود که این امر در نهایت منجر به گسستی جدی در این حوزه و افت فعالیت‌های این کشور در خارج از مرزهایش شده است.

۳.۴ دیپلماسی مبادله‌ای

دیپلماسی مبادله‌ای ترکیه در طول این سال‌ها به صورت فعال عمل نموده است. دانشگاه‌های ترکیه از زمان آغاز تحولات منطقه غرب آسیا و شمال آفریقا اقدام به جذب دانشجویان و اساتید دانشگاهی از کشورهای این منطقه که درگیر این تحولات بودند، نمودند. در واقع این دانشگاه‌ها با ارائه شرایط مطلوب و هزینه‌های بسیار پایین توانسته‌اند توجه بسیاری از اساتید و دانشجویان سوری و مصری را به خود جلب نمایند. همچنین این کشور با ارائه امکانات مطلوب و تأسیس پژوهشگاه‌ها و اندیشکده‌ها بسیاری از اساتید اخراج شده از جانب حکومت‌های منطقه خصوصاً دو کشور سوریه و مصر را جذب نموده است. (مقتدری، ۱۳۹۵، مصاحبه نگارنده) برای مثال بسیاری از اساتید مصری که تمایلات اخوانی داشته‌اند پس از برکناری محمد مرسی به ترکیه مهاجرت نمودند و در ازای دریافت حقوق‌های چشمگیر در این کشور مشغول فعالیت شده‌اند. این افراد با تأسیس پژوهشگاه‌هایی به منظور پیش‌بینی آینده مصر و نحوه مواجهه ترکیه با این تحولات در آینده فعالیت‌های خود را پیگیری می‌نمایند. (صدرمحمدی، ۱۳۹۵، مصاحبه نگارنده) در ادامه به ذکر نمونه‌ای به منظور آشنایی با یکی از این مجموعه‌ها خواهیم پرداخت.

۳.۴.۱ مؤسسه بررسی‌های سیاسی و استراتژیک مصر

این مؤسسه یک اندیشکده مطالعات استراتژیک است که در سال ۲۰۱۵ در شهر استانبول به مدیریت آقای دکتر عصام عبدالشافی تأسیس شده است. موضوع اصلی که هم اکنون در این مجموعه در حال بررسی می‌باشد، انقلاب مصر و جوانب مختلف آن است. این مؤسسه سعی دارد به سؤالات مختلف پیرامون این انقلاب پاسخ داده و در مورد آن پژوهش انجام دهد. از این رو تمام پیشرفت‌های میدانی را که در صحنه مصر اتفاق می‌افتد را رصد کرده و مستندسازی می‌نماید. سایت الکترونیکی مؤسسه در سال گذشته افتتاح شده است و در خلال یک سالی که از افتتاح آن می‌گذرد، بیش از ۱۲۰۰ مقاله و پژوهش به صورت مکتوب روی این سایت منتشر شده است که تنها متمرکز روی مصر و مسائل آن نیست بلکه در مورد مسائل منطقه‌ای و بین‌المللی نیز پژوهش‌هایی صورت گرفته و مطالبی منتشر شده است. از دیگر فعالیت‌های مؤسسه بررسی‌های سیاسی و استراتژیک مصر کادرسازی و تربیت نیروی انسانی در مسائل سیاسی و مطالعات استراتژیک است. در همین راستا یکسری همایش‌ها و کنفرانس‌ها را برگزار کرده است. همچنین مؤسسه در حال برگزاری یکسری

دوره‌های آموزشی می‌باشد. از جهت مدیریتی و مالی این نهاد زیرمجموعه بخش بین‌الملل اخوان المسلمین مصر است؛ اما در زمینه علمی کاملاً مستقل می‌باشد و هیچ ارتباطی با اخوان المسلمین ندارد. (عبدالشافی، ۱۳۹۵)

۳.۵ دیپلماسی رسانه‌ای

کشور ترکیه در طول ۱۰ سال اخیر تلاش نموده است تا از طریق ابزارهای رسانه‌ای خود اذهان مردم دیگر جوامع را متناسب با اهداف خود سامان دهد. برای این منظور این کشور از تمام ظرفیت و توان خود در این عرصه بهره گرفته و علاوه بر بخش دولتی، بخش خصوصی را نیز فعال نموده است. همین امر منجر به تنوع و تکثر برنامه‌ها شده است که این خود عاملی در جهت جذب مخاطب بیشتر در بسیاری از کشورهای جهان می‌باشد. هم زمان با وقوع انقلاب‌های منطقه این رسانه‌ها به تحریک افکار عمومی جهان عرب و مسلمانان با استفاده از شبکه‌های تلویزیونی، ماهواره‌ای و فضای مجازی در سراسر جهان در راستای اهداف دولتمردان ترکیه پرداختند. در واقع حکومت ترکیه با بهره‌گیری از تمامی ابزارهای رسانه‌ای اعم از روزنامه، مجله، فیلم، سریال، اخبار تلویزیونی و غیره سعی در جهت‌دهی اذهان مردم ترکیه در قدم اول و بعد از آن مردم دیگر جوامع متناسب با اهداف خود را دارد. برای مثال روزنامه‌های ترکیه از همان آغاز درگیری‌ها در سوریه، تصاویری از کشتار وسیع مردم توسط حکومت بشار اسد به نمایش گذاشتند و سعی در تخریب آن نمودند. همچنین در حوزه فیلم و سریال این کشور فعالیت‌های جدی انجام داده است. برای مثال می‌توان از سریال «دره گرگ‌ها» نام برد. این سریال تلویزیونی از لحاظ درون‌مایه‌های داستانی و تم اصلی فیلم‌نامه اهمیت فراوانی دارد و ردپای نظریه‌پردازان و سیاست‌گذاران اتاق فکر و مراکز استراتژیک حزب عدالت و توسعه در آن مشاهده می‌شود. داستان‌های این مجموعه بر اساس وقایع روز نوشته می‌شود؛ برای مثال در چند قسمت این سریال موضوع سوریه به شدت برجسته شده و اتفاقاً در برخی از قسمت‌های آن تصاویر غیر واقعی و ضد تبلیغاتی درباره رویکرد ایران نسبت به مسئله سوریه نشان داده می‌شود. (ابراهیم‌نیا، ۱۳۹۴) همچنین پس از وقوع کودتا در ترکیه این کشور به منظور اصلاح تصویر و برند خود برای مردم جهان اقدام به تأسیس شبکه خبری TRT WORLD نمود که این امر می‌تواند مکمل خوبی در کنار سایر فعالیت‌های رسانه‌ای این کشور باشد. (مقتدری، ۱۳۹۵، مصاحبه نگارنده) خبرگزاری‌ها و سایت‌های خبری نظیر آنادولو و ستا نیز نقش بسیار مهمی در خبرپراکنی ترک‌ها در عرصه منطقه‌ای و جهانی دارند.

نتیجه‌گیری:

آنچه در این پژوهش به دنبال آن بودیم رسیدن به پاسخ این پرسش بود که وجوه افتراق و اشتراک دیپلماسی عمومی ایران و ترکیه در مواجهه با حوادث اخیر منطقه چه می‌باشد؟ در پاسخ به این سؤال به بررسی راهبرد کلان و اقدامات این دو بازیگر در عرصه عملی پرداختیم. آنچه حاصل آمد مؤید فرضیه اصلی این پژوهش بود که بیان می‌داشت دیپلماسی عمومی ایران و ترکیه به دلیل اختلاف

عمیق ایدئولوژیک دارای وجوه افتراق بنیادین با یکدیگر می‌باشد به نحوی که علی‌رغم شباهت‌های ظاهری در برخی برنامه‌ها و سطوح به سختی می‌توان آن‌ها را بر یکدیگر منطبق نمود.

در توضیح این مطلب باید گفت تفاوت دیپلماسی عمومی ایران و ترکیه در قبال این تحولات خاصاً و در شکل عام آن به تفاوت رویکردهای نظری، منابع، اصول و اهداف سیاست خارجی ایران و ترکیه مربوط می‌شود. البته دو کشور از نظر گفتمانی، ابزارها و امکانات و روش دیپلماسی عمومی نیز متفاوت هستند. برای مثال ایران از زمان پیروزی انقلاب اسلامی ملاک‌های دینی و اخلاقی بسیاری در تنظیم روابط خود با دیگران دارد که این امر در حوزه دیپلماسی عمومی نیز قابل مشاهده است. خط قرمزهای موجود که تعداد آن‌ها هم کم نیست ناشی از همین مبانی، اصول و ارزش‌ها است. اما در مقابل در عرصه دیپلماسی عمومی ترکیه ما شاهد این حجم از محدودیت‌ها و خطوط قرمز نمی‌باشیم.

تفاوت دیگر این دو قدرت منطقه‌ای که به شدت بر خط‌مشی‌های این حوزه (دیپلماسی عمومی) تأثیرگذار است، راهبردهای سیاسی کلان این دو کشور می‌باشد. استراتژی سیاسی متعارض ایران و ترکیه که تا حد زیادی در ساختارهای سیاسی - ایدئولوژیک آن‌ها ریشه دارد در نحوه نگاه آن‌ها به جهان غرب نمود پیدا می‌کند. این امر در رویکرد این کشورها نسبت به تحولات اخیر منطقه بسیار تأثیرگذار است؛ برای مثال ایران و ترکیه در تحلیلی که از علت اصلی وقوع این انقلاب‌ها داشتند یکی معتقد به بیداری اسلامی بود و دیگری معتقد به بهار عربی و این امر در نحوه عملکرد آن‌ها بسیار مؤثر است. همچنین ایران به هیچ وجه قائل به وقوع بیداری اسلامی در کشور سوریه نبوده است و علی‌رغم اذعان به اشتباهات دولت بشار اسد آن را نتیجه برنامه‌ای از پیش طراحی شده برای این کشور توسط کشورهای غربی و اسرائیل برای ضربه زدن به محور مقاومت می‌داند. بنابراین در عرصه اجرا دیپلماسی عمومی ایران در قبال سوریه به دنبال حفظ وضع موجود و حمایت از دولت مستقر است. (البته این سیاست شاید تنها در مورد این کشور صادق باشد چرا که جمهوری اسلامی ایران از تمامی انقلاب‌های مردمی در سال‌های گذشته استقبال و تا جای ممکن حمایت نموده است.) در مقابل، دیپلماسی عمومی ترکیه به دنبال تغییر وضع موجود است. به همین دلیل ترک‌ها از دیپلماسی عمومی برهم زننده برای تجدید ساختار و رفتار و کسب منافع بیشتر در سوریه استفاده می‌کنند، در برابر آن‌ها ایران از دیپلماسی عمومی برای تحکیم شرایط داخلی و حفظ و مناسبات در زمینه‌های گوناگون بهره می‌برد. چالش عمده دیپلماسی عمومی ترکیه در سوریه اتخاذ رویکردهای متناقض از سوی دولت‌مردان ترکیه در قبال تحولات اخیر سوریه است که موجب بروز چالش‌های متعددی در عرصه داخلی و خارجی این کشور شده است. در مقابل، استفاده نکردن از همه مؤلفه‌های قدرت نرم و ابزارها و امکانات مانع عمده کارایی دیپلماسی عمومی ایران است. (عنایتی شبکلائی، اطهری، حاجی‌مینه، ۱۳۹۴: ۷۷)

مسئله دیگری که توجه به آن ما را در انتخاب راهبرد و سیاست مطلوب از یکسو و برنامه‌ریزی منسجم متناسب با آن از سوی دیگر و پس از آن ارزیابی موفقیت و شکست در این حوزه یاری می‌نماید میزان همگرایی و واگرایی کشور مجری با کشور هدف است. برای مثال در طول چند سال گذشته از زمان آغاز تحولات در منطقه غرب آسیا و شمال آفریقا، ترکیه نتوانسته روابط خود را با کشورهای منطقه به گونه‌ای تنظیم نماید که بتواند میزان حضور خود را در این کشورها برای فعال

نمودن سطوح پنج‌گانه دیپلماسی عمومی حفظ و افزایش دهد. این امر در مواجهه ترکیه با سوریه و مصر به دلیل رویکرد سلبی سردمداران این کشور در یکی از بدترین دوره‌های خود قرار دارد. در واقع آنچه که به صورت غیررسمی از رفتار منازعه‌جویانه ترک‌ها در عرصه میدانی سوریه به مردم این کشور مخابره می‌شود ثابت‌کننده سیاست کلان سردمداران این کشور که همان سیاست نوع‌ثمنی‌گری است، می‌باشد؛ امری که در تناقض جدی با سیاست اعلامی این کشور که همان سیاست هم‌گرایی منطقه‌ای و به حداقل رساندن مشکلات با همسایگان بود، می‌باشد. در میدان مصر هم ترکیه توفیق چندانی کسب نکرد چرا که اساساً روند وقوع اتفاقات متناسب با خواست ترک‌ها نبود. برکناری محمد مرسی از مسند ریاست جمهوری این کشور توسط ارتش مصر منجر به درگیری‌های جدی این کشور با دولت جدید مصر شد و همین امر سبب شد تا حضور این کشور در مصر به کم‌ترین میزان خود در ادوار مختلف برسد. پس می‌توان گفت برقراری روابط دوستانه یکی از ضروری‌ترین لوازم برای فعال نمودن سطوح مختلف دیپلماسی عمومی کشورها می‌باشد که ترکیه در طول این سال‌ها از آن بی‌بهره بوده است. در مقابل جمهوری اسلامی ایران نیز تقریباً دارای وضعیت مشابهی می‌باشد چرا که اگرچه ایران حضور پررنگ‌تری در سوریه داشته است اما می‌توان گفت از آنجا که بسیاری از مردم سوریه در صف مخالفان دولت سوریه و به تبع آن نظام جمهوری اسلامی، به‌عنوان اصلی‌ترین حامی این دولت، قرار دارند روند تأثیرگذاری بر آن‌ها با مشکلات و موانع جدی روبه‌رو است. همچنین در مورد کشور مصر سردی روابط رسمی میان دول ایران و مصر امکان حضور جدی‌تر در این کشور را از ایران سلب نموده است و تنها منفذ برای ایران دعوت از نخبگان مصری، سخنرانی‌های مقامات رسمی ایران و دیپلماسی رسانه‌ای است که البته اجرای آن‌ها نیز با قوت‌ها و ضعف‌هایی مواجه بوده است. اما در مجموع، پایداری سیاست خارجی و دیپلماسی عمومی ایران در سوریه و همخوانی آن با وضعیت سیاسی، اجتماعی و فرهنگی این کشور و همچنین استلزامات جغرافیایی و تاریخی سوریه در منطقه فرصت و امکان بیشتر و بهتری برای تهران فراهم می‌آورد. اما این امر منجر به آن نشده که ترک‌ها منفعل باقی بمانند. در حال حاضر یکی از زیرکی‌هایی که ترک‌ها به خرج می‌دهند آن است که از درگاه اقتصادی اقدام به اجرای سیاست‌های کلان خود در منطقه و خصوصاً در قبال دو کشور مصر و سوریه کرده‌اند؛ چرا که در این زمان هم سوریه به دلیل خسارت‌های جدی که بر اثر جنگ خانمان سوز در این کشور متحمل شده است و هم مصر به دلیل مشکلات حاد اقتصادی نظیر رکود، بی‌کاری، فقر و غیره به شدت نیازمند حضور اقتصادی دیگر کشورها و از آن جمله ترکیه می‌باشند. برای مثال در بهمن ماه سال ۱۳۹۵ یک گروه اقتصادی ترک برای عقد قراردادهای همکاری به مصر سفر کرده‌اند. این حضور اقتصادی زمینه‌ساز حضور فرهنگی این کشور در کشور مصر خواهد شد چراکه اولاً بسیاری از شرکت‌های اقتصادی ترک صبغه فرهنگی دارند؛ ثانیاً مشکلات حاد اقتصادی مصر زمینه حضور مؤسسات خیریه ترک و به دنبال آن مؤسسات فرهنگی را در این کشور فراهم می‌کند. همچنین حضور ترکیه در سوریه برای شروع روند بازسازی این کشور از دیگر اقداماتی است که شاید ظاهر اقتصادی داشته باشد اما بسیاری از فعالیت‌های فرهنگی را به دنبال خواهد داشت.

از دیگر مسائلی که اختلاف جدی در عرصه عمل در حوزه دیپلماسی عمومی بین ایران و ترکیه ایجاد می‌کند آن است که دولت ترکیه برخلاف دولت ایران که دولتی تصمیم می‌گیرد و دولتی عمل می‌کند، با در نظر گرفتن منافع بخش خصوصی در ساختار دولت تصمیم می‌گیرد اما توسط بخش خصوصی

اجرا می‌کند و دولت بیشتر به صورت پشتیبان باقی می‌ماند. برای مثال اکثر مؤسسات فرهنگی و مؤسسات خیریه که در عرصه دیپلماسی عمومی ترکیه فعالیت می‌کنند مؤسسات خصوصی می‌باشند. این امر منجر به آن می‌شود که دستگاه دیپلماسی عمومی این کشور از چابکی و نوآوری‌های زیادی برخوردار باشد و دولت ترکیه بتواند با هزینه بسیار کم‌تر از ایران منافع بیشتری را به دست آورد.

همچنین بررسی فعالیت‌های ترک‌ها در حوزه دیپلماسی عمومی در قبال تحولات اخیر منطقه ما را به این نتیجه می‌رساند که این کشور به دنبال تسخیر قلوب و اذهان نسل آینده جوامع عرب می‌باشد. شاهد این مطلب برنامه‌های آموزشی- فرهنگی است که این کشور برای جوانان و کودکان کشورهای درگیر منازعات و انقلاب‌ها دارد. برای مثال بسیاری از کودکان پناه‌جو سوری در کشور ترکیه مورد آموزش قرار می‌گیرند. بسیاری از جوانان سوری، مصری، تونسی و غیره که علاقه‌مند به ادامه تحصیل باشند در بهترین دانشگاه‌های این کشور پذیرش می‌شوند و به تحصیل می‌پردازند. اکثر برنامه‌های رسانه‌ای ترک متناسب با علایق جوانان منطقه ساخته می‌شود به نحوی که توانسته مخاطبان بی‌شماری را در بسیاری از کشورهای منطقه به سمت خود جذب نماید و در نتیجه آن بسیاری از این جوانان نهایت آمال و آرزوهای خود را این کشور می‌دانند. در مقابل ایران نیز توانسته است با اقدامات خود در عرصه میدانی ظرفیت‌های چشمگیری را ایجاد نماید. تربیت جوانانی نظیر جوانان حزب‌الله لبنان در سوریه و ایجاد اتحاد میان این جوانان با بسیاری از افراد که با آرمانی مشترک قدم به این کشور گذاشته‌اند، یکی از اقدامات بی‌نظیر ایران در این عرصه می‌باشد.

منابع و مآخذ

فارسی:

ابراهیم نیا، حسین (۱۳۹۴) «نگاه مصر و ترکیه به غزه» بازدید در تاریخ ۱۳۹۵/۱۱/۱۴ در سایت tabyincenter.ir/qadim/index.php/menu-example

اسماعیل‌زاده، مجید (۱۳۹۵) مصاحبه نگارنده با کارشناس مسئول میز ترکیه اندیشکده راهبردی تبیین، ۱۳۹۵/۸/۸

اطلاعات آموزش و رده‌بندی تحصیل کودکان سوری در ترکیه، بازدید در تاریخ ۱۳۹۵/۱۱/۲۷ در سایت www.setav.org/en/education/

برگزاری نخستین کنفرانس وحدت ادیان آسمانی در سوریه، بازدید در تاریخ ۱۳۹۵/۱۱/۱۴ در سایت تبیین.

بشیر، حسن (۱۳۹۲) مبانی نظری بیداری اسلامی از نگاه امام خمینی (ره) و آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله)، تهران: دانشگاه امام صادق علیه‌السلام و پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات.

بهستانی، مجید (۱۳۹۵) گرگ و میش، تهران: دانشکده و پژوهشکده علوم اجتماعی و فرهنگی دانشگاه جامع امام حسین علیه‌السلام

خسروی، افسانه، رزمجو، علی‌اکبر، عنایتی‌شبکلائی، علی (1394) «دیپلماسی عمومی جدید؛ بسترساز قدرت دیپلماسی رسانه‌ای»، تحقیقات سیاسی و بین‌المللی، بهار، شماره 22

داداندیش، پروین؛ احدی، افسانه (۱۳۹۰) «جایگاه دیپلماسی عمومی در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران» فصلنامه روابط خارجی، سال سوم، شماره اول.

رنجبر شیرازی، مصطفی (۱۳۹۵) مصاحبه خبرگزاری تسنیم با رایزن فرهنگی ایران در سوریه، بازدید در تاریخ ۱۳۹۵/۱۱/۱۴ در سایت تبیین

سعیدی، روح‌الامین (۱۳۹۳) دیپلماسی عمومی جمهوری اسلامی ایران: مطالعه موردی لبنان، تهران: انتشارات مؤسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر تهران.

سوریه در سالی که گذشت، ۱۳۹۵ اندیشکده تبیین

شریعت‌زاده، سید محمدعلی (۱۳۹۵) «فرصت فرهنگی در دل تهدید بحران سوریه؛ رایحه فراگیر معنویت» بازدید در تاریخ ۱۳۹۵/۱۰/۳۰ در سایت اندیشکده تبیین

صالحی‌نیا، ابوالفضل (۱۳۹۵) گفت‌وگوی فرهنگی ایران و جهان عرب، بازدید در تاریخ ۱۳۹۵/۱۱/۱۴ در سایت تبیین.

صدرمحمدی، مسعود (۱۳۹۵) مصاحبه نگارنده با سردبیر میز ترکیه خبرگزاری تسنیم صفردرخت، حسن (۱۳۹۵) «دیپلماسی رسانه‌ای شبکه العالم در قبال بیداری اسلامی ۱۳۹۱-۱۳۸۹» پایان‌نامه، دانشگاه امام صادق علیه‌السلام.

فون هام، پیتر (۱۳۸۷) «قدرت دیپلماسی عمومی، صلح و آرامش آمریکایی»، کتاب دیپلماسی عمومی نوین، قدرت نرم در روابط بین‌الملل میلسن، ژان و همکاران، ترجمه: رضا کلهر، محسن روحانی، تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق علیه‌السلام.

کول، نیکولاس جی (۱۳۹۰) «دیپلماسی عمومی قبل از گولین: سیر تطور یک اصطلاح» در کتاب مرجع دیپلماسی عمومی، اسنو، نانسی ترجمه: روح‌الله آرنی، تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق علیه‌السلام.

عبدالشافی، عصام (۱۳۹۵) نشست آینده منطقه غرب آسیا، بازدید در تاریخ ۱۳۹۵/۱۰/۳۰ در سایت www.tabyincenter.ir/13136

گلجان، مهدی (۱۳۹۵) انجمن‌های دوستی و دیپلماسی عمومی بازدید در تاریخ ۱۳۹۵/۱۰/۳۰ در www.icro.ir/index.aspx?

Fkeyid=&sited=261&pageid=34815&p=48shoitem=38

گیلبوآ، ایتان (۱۳۸۸) ارتباطات جهانی و سیاست خارجی، گردآوری و ترجمه: حسام‌الدین آشنا، محمدصادق

اسماعیلی، تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق علیه‌السلام.

مقتدری، کوروش (۱۳۹۵) مصاحبه نگارنده با مسئول میز آسیای مرکزی و اوراسیای سازمان فرهنگ و ارتباطات ۱۳۹۵/۹/۸

میلسن، ژان (۱۳۸۸) «دیپلماسی عمومی نوین: از تئوری تا عمل»، کتاب دیپلماسی عمومی نوین؛ قدرت نرم در روابط بین‌الملل، ژان میلسن و همکاران، مترجمان: کلهر، رضا؛ روحانی، محسن. تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق علیه‌السلام.

نای، جوزف (۱۳۸۷) قدرت نرم (ابزارهای موفقیت در سیاست بین‌الملل)، مترجمان: سید محسن روحانی، مهدی ذوالفقاری، تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق علیه‌السلام.

نیروی قدس سپاه (۱۳۹۳) «نیروی قدس سپاه بازوی دیپلماسی عمومی ایران» بازدید ۱۳۹۵/۸/۱۰ در <http://psyop.ir/?p=145641>

همراه بودن علما اهل سنت با حاکمیت سوریه دلیل اصلی ترورهای سوریه است، (۱۳۹۲) بازدید در تاریخ ۱۱/۱۴ ۱۳۹۵ در سایت (www.asrehamoon.ir/fa/doc/news/36338) لاتین:

Cull, Nicholace J. (2009) "Public Diplomacy: Lessons from the Past.

Eksi, Muharrem (2016) The Rise and Fall of Soft Power in Turkish Foreign Policy During JDP, Deutschland/ Germany: LAMBERT Academic Publishing.

Icduygu, Ahmet (2015) "Syrian Refugees in Turkey: The Long Road Ahead" Washington. DC: Migration Policy Institute.

Özkan, Abdullah (2013) Role of public diplomacy in establishing nation branding and public diplomacy possibilities of Turkey, İstanbul: International Association of Social Science Research

Youth Programs(2010)www.kdk.gov.tr/en//9/30 بازدید در ۱۳۹۵

Our history, www.ihh.org.tr/en/history ۱۳۹۵/۱۰/۲۵ بازدید در تاریخ

TRT PERSIAN, www.trt.net.tr/persian/search?q= هلال احمر ترکیه